

El pronom «hi» pleonàstic

ALBERT JANÉ, Institut d'Estudis Catalans

Fabra, en principi, era molt poc partidari de reforçar amb el pronom adverbial *hi* un complement circumstancial o de règim substituïble per aquest pronom, amb què a vegades s'inicia una oració. En la seva conversa filològica núm. 768 afirmava que era admissible, però no obligatori, l'ús del pronom *hi* en una oració com *En aquest capítol hi exposem la teoria tal*, i que, com a correcta, ho era més la construcció sense *hi* que la construcció amb *hi*. I al final de la mateixa conversa deia que fóra d'aconsellar de no recórrer tant a l'anteposició dels circumstancials de què *avui* (1926) s'abusa. Així, *En el segon capítol hem llegit* és, deia Fabra, en general, millor, més correcte, que *En el segon capítol hi hem llegit*, però molt millor és, en general, *Hem llegit en el segon capítol*.

Ja en algunes converses anteriors, en primer lloc les que duen els números 211 i 212, de l'any 1920, com la 290 i la 291, de l'any 1923, Fabra havia manifestat aquest mateix punt de vista. Encara que admetia que l'ordre lògic dels elements d'una proposició es podia alterar per la voluntat d'emfasitzar un dels seus complements, no calia, en tot cas, repetir-lo per mitjà d'un pronom adverbial. I considerava aquesta repetició una autèntica falta de gramàtica quan aquest pronom adverbial tenia com a antecedent un pronom relatiu: en el cas de *hi*, els termes *on*, *en què* i *en el(la) qual*. Per exemple, *les ciutats on l'art hi era exhibit*.

De fet, no és difícil, diríem que és inevitable, de trobar en l'extensíssima obra de Fabra exemples de construccions que s'inicien amb un complement adverbial susceptible d'ésser representat pel pronom *hi*. En els textos de les *Converses filològiques*, aquest pronom no sol aparèixer després al lloc que li correspondria:

- (1) En el català modern es troben abundantment usats... (Conversa filològica 8).
- (2) En tots aquests verbs, però, constatem una tendència... (CF 9).
- (3) En el dialecte central la majoria dels sufixos de derivació eren com petrificats... (CF 24).
- (4) Als nombrosos exemples d'aquesta regla [...] afegim els següents (CF 59).
- (5) En la llengua moderna es troben usades... (CF 60).
- (6) En la llengua parlada són freqüents les combinacions... (CF 90).
- (7) En català antic apareix, al costat de *gener*, la

forma *janer* (CF 95).

(8) En totes les gramàtiques catalanes es constata l'existència... (CF 96).

(9) ... ens diuen en quins mots cal escriure l'accent i en quins no ... (CF 690).

(10) Però el passatge on dèiem que el gerundi abusiu ... (CF 704).

(11) Per això convé d'insistir que allí on el català parlat oposa l'infinitiu ... (CF 707).

(12) Allí on creiem que la juxtaposició ha d'ésser ... (CF 709).

(13) En una poesia hem trobat el grup ... (CF 740).

(14) En els originals que passen per les nostres mans i àdhuc en llibres impresos, fa pena la freqüència amb què trobem combinacions ... (CF 743).

(15) En alguns parlars *mig* ha reemplaçat també *mitjà* substantiu (CF 772).

(16) Ací *recolza* està usat impròpiament (CF 801).

Vet ací, encara, alguns exemples d'altres obres de Fabra:

(17) En la llengua escrita són evitats molts castellanismes de la llengua parlada (*La llengua catalana i la seva normalització*, p. 129).

(18) A la cursa d'avui corren X i Y (DGLC, s.v. *córrer*).

(19) En això estic desacordat amb vós (DGLC, s.v. *desacordat*).

Notem que Fabra feia extensiva al complement datiu aquesta tendència a no repetir-lo per mitjà del pronom feble corresponent:

(20) A alguns lectors d'aquestes converses ha sorprès l'ús de ... (CF 101).

Però ja en les últimes converses i especialment en el *Diccionari general de la llengua catalana* trobem molts exemples d'oracions amb un complement anticipat que després és representat pel pronom *hi* fent companyia al verb. Hi ha, però, una diferència molt important: aquest complement anticipat va sempre seguit d'una coma, amb què es desvincula de l'estructura de la proposició i, per tant, es pot dir que ja no origina cap pleonasma:

(21) ... allà on el català parlat oposa l'infinitiu precedit de la preposició, no hi hem de veure una construcció defectuosa (CF 708).

(22) En una proposició negativa, el *no* que hi figura afecta directament el verb (CF 781).

(23) Dins d'aquestes sabates, els peus m'hi ballen (DGLC, s.v. *ballar*).

(24) Al cap del barri, hem de fer-hi un cobert (DGLC, s.v. *cobert*).

(25) Ací, al colze, hi tens un descosit (DGLC, s.v. *descosit*).

(26) En aquest afer, hi deixarà la seva fortuna tota entera (DGLC, s.v. *enter*).

(27) Ací, escriu-hi l'adreça (DGLC, s.v. *escriure*).

(28) En aquell assalt, hi van jugar els canons (DGLC, s.v. *jugar*).

(29) En aquell afer, hi juguen moltes influències estrangeres (DGLC, s.v. *jugar*).

(30) En aquest recó, hi neix herba (DGLC, s.v. *néixer*).

(31) Tu, aquí, no hi pintes res (DGLC, s.v. *pintar*).

(32) Sobre això, no hi caben discussions (DGLC, s.v. *cabre*).

(33) A Isona, passant per aquesta carretera, no hi tocarem pas (DGLC, s.v. *tocar*).

(34) En aquest barri, la gent hi viu aglomerada (DGLC, s.v. *aglomerar*).

Importa de posar en relleu que en les construccions amb el relatiu locatiu *on* (i *en què* i *en el qual*), Fabra, d'acord amb el que havia establert d'una manera categòrica, no el duplica mai amb el pronom adverbial *hi*:

(35) Allà on diu *todo el léxico* que digués *el lèxic comú...* (CF 689).

(36) ... per indicar l'indret on és o s'esdevé alguna cosa o l'indret cap a on té lloc un moviment (CF 794).

(37) ... allí on caldria dir *recolza en tal i tal fet* (CF 796).

(38) En les frases en què figuren, si en lloc d'adreçar-se... (CF 800).

(39) Lloc on no toca el sol (DGLC, s.v. *ombriu*).

(40) Dit d'un lloc on toca molt el sol (DGLC, s.v. *solellós*).

(41) Un carrer per on passa molta gent (DGLC, s.v. *passar*).

Tal com, seguint Fabra, se sol indicar tradicionalment en els manuals de gramàtica normativa, aquest rebuig del pronom *hi* precedit d'un terme relatiu locatiu, no existeix en el cas del conjunt verbal *haver-hi*, al qual alguns donen categoria de verb, independent de *haver*, criteri que, de fet, no comparteix el DIEC, que no li dedica cap entrada específica. Deixant de banda la qüestió terminològica, el fet és que en *haver-hi* tenim el cas prototípic, o principal, de lexicalització total del

pronom *hi*, que ha deixat de ser el representant d'un complement del verb i s'ha integrat en la seva significació, i que, per tant, no origina mai cap pleonasme. Hi ha alguns altres verbs en què aquesta lexicalització s'ha realitzat plenament, com és ara el dels verbs dits de percepció, això és, *veure-hi*, *veure-s'hi*, *sentir-hi*, *clissar-hi*, *tocar-hi* 'tenir seny', etc., usats, per tant, sempre sense prescindir del pronom, independentment de qualsevol complement adverbial que, ocasionalment, pugui figurar en la mateixa oració. Però cal tenir en compte, encara, alguns verbs, de determinació potser poc precisa, en què podem considerar que el procés de lexicalització, sense haver-se realitzat del tot, ha arribat a un grau molt alt. Dos exemples indubtables són els verbs *ésser* (usat com a verb presencial) i *cabre*, que no poden prescindir del pronom *hi* quan el complement que representen va al seu davant, però que no l'admeten quan el precedeixen:

(42) A casa hi són tot el dia (cf. No eren mai a casa.)

(43) Al menjador no hi caben (cf. No cabien enlloc).

També podríem dir el mateix del verb *tocar* usat amb alguns dels seus múltiples valors. Així, si en l'exemple (33) suprimíem la frase incisa, no vacil·laríem a prescindir de la coma que, usualment, elimina el pleonasme:

(44) A Isona no hi tocarem.

Hem de considerar un cas anàleg el de la frase *tocar el sol*. Gabriel Ferrater, en un dels seus articles aplegats en el volum *Sobre el llenguatge*, amb el seu característic menyspreu olímpic pels qui es preocupaven per l'ús correcte de la llengua, defensava, creiem que amb encert, bé que amb raonaments equivocats, la correcció de l'oració següent, que no es pot dir que contingui cap pleonasme:

(45) En aquest pis no hi toca el sol.

Efectivament. Hem de considerar aquesta construcció anàloga a les dels tres exemples anteriors, amb el pronom *hi* i sense necessitat de cap coma que elimini el teòric pleonasme. Però no dient res més, com feia Ferrater, podria semblar que en tots els casos caldria dir *tocar-hi el sol* en lloc de *tocar el sol*, talment com fem amb el conjunt (si es vol, el verb) *haver-hi*. I el fet és que si el complement adverbial va després del verb ja no és procedent el reforç del pronom:

(46) El sol tocava a la part alta de les cases.

I el mateix escau de dir si l'antecedent de *hi* és un pronom relatiu, normalment *on*, com hem vist amb els exemples (39) i (40), reproduïts d'obres de Fabra. Hi podríem afegir aquest, d'un conte memorable de Jordi Sarsanedas:

(47) ... surt de pressa al pati. [...] al darrer racó on toca el sol (Jordi Sarsanedas, *La proesa de Ritter Hans von Altenberg*).

Cal notar que el mateix Ferrater, tot i els seus sarcasmes contra els qui, segons ell, sentien aversió contra el pleonasma, l'evitava, com és natural, sempre que era procedent de fer-ho així, tal com mostra l'exemple següent, amb el qual, curiosament, inicia el fragment del seu article que tracta d'aquesta qüestió:

(48) ... no fa gaires mesos que a un setmanari es va engegar una polèmica sobre si és o no és "correcta"...

És a dir: *es va engegar* i no *s'hi va engegar*.

Hem de convenir que, com ja hem suggerit, no sembla possible determinar exactament quins són els verbs que tenen un comportament anàleg als que acabem d'exemplificar, és a dir, que han assolit un grau molt elevat en el procés de lexicalització del pronom *hi* i, per tant, resulta procedent de no prescindir-ne en aquelles oracions iniciades amb el complement que representen, encara que, teòricament, el dupliquin. Algú ens ha suggerit algun cop el verb *entendre* 'ésser intel·ligent'. Això comportaria la construcció següent, que sembla, efectivament, la més normal:

(49) En matemàtiques hi entenc més que tu.

També el recordat company Joan Solà defensava que el verb *dir* es troba en aquest cas, amb què, anàlogament, tindríem la construcció següent:

(50) En aquesta pàgina hi diu precisament el contrari.

Solà anava encara més enllà, i preconitzava decididament l'ús de *dir-hi* fins i tot després del relatiu locatiu *on*:

(51) On hi diu "blanc" hi ha de dir "blau".

Aquest punt de vista, però, no coincideix pas amb els nombrosos exemples de Fabra, alguns dels quals, (10), (32) i (33), hem transcrit.

ADDENDA

En principi, el verb *anar* no pot prescindir del complement de destinació. Em demanen: *Què faràs, per Nadal?* I contesto: *Aniré a París*, en què el complement de temps figura sobreentès. És un complement que no es deixa representar per un pronom. Però si em demanen *Que no volies anar a París?* contesto *Hi aniré per Nadal*. Si hagués dit **Aniré per Nadal*, tothom m'hauria entès igualment, però la frase no és gramaticalment admissible. En canvi, *Anar-se'n* també admet un complement de destinació, però no l'exigeix. Tant puc dir *Ara me'n vaig* com *Ara me'n vaig a l'Ateneu*. No s'ha de considerar que en el primer cas hi ha un complement de destinació sobreentès: En *Ara me'n vaig* ja hi ha l'expressió correcta d'una idea completa, que admet, naturalment, més informació complementària, la qual, si de cas, en certs complements, també es pot representar per mitjà del complement corresponent: *Que no havies d'anar a l'Ateneu? Ara me n'hi vaig*. *Venir* és també un verb de sentit ple, potser encara més que *anar-se'n*, perquè en el seu ús més freqüent rebutja la presència del pronom adverbial: *Que no ha vingut, el president? Ens ha dit que no podia venir, potser vindrà demà*. Generalment, el verb *venir* admet, més que no pas exigeix, el pronom *hi* quan es fa referència a un lloc, normalment un acte, una reunió, un determinat esdeveniment, que no és el present però al qual assistia qui parla: *Ens trobàvem cada divendres al Moka. De tant en tant hi venia en Martí*. Un altre verb que també exigeix el mateix pronom és *assistir*. Notem: *Em van convidar, M'hi van convidar* i *Em van convidar a assistir-hi*. Però **Em van convidar a assistir*. ♦